

BAŞKA BİR AİLE MÜMKÜN (MÜ?)¹

Another Family Is Possible (?)

Doç. Dr. Füsün KÖKALAN ÇİMRİN

9 Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1832-5781>

ÖZET

Bu çalışma, çocukları farklı cinsel yönelime ve kimliğe sahip olan ailelerin Türkiye’de hayata geçirmiş oldukları aile örgütleri üzerine inşa edilmiştir. Araştırmada 2008 yılından itibaren LİSTAG önderliği ve çatısı altında farklı illerde (İstanbul, Ankara, İzmir ve Denizli)² bir araya gelen aile örgütlerinin yaşamış oldukları deneyim sürecine odaklanılmıştır. Başlangıçta birbirleri ile dayanışma, destek ve iletişim kurmak isteyen aileler, zamanla çocukları adına hak mücadelesi arayışına girmiş ve toplumsal bir harekete doğru evrilmişlerdir. Elinizdeki bu çalışma aile örgütlerinin yaşadığı bu dönüşüme dikkat çekmektedir. Türkiye’de aile örgütleri üzerine var olan kısıtlı literatür göz önüne bulundurulduğunda çocuklarının ve kendilerinin yaşamış oldukları ayrımcılık ve hak kayıpları karşısında örgütlenmiş olan aileler üzerinden gerçekleştirilmiş olan bu çalışmanın sosyal bilimler literatürüne muhtemel bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın saha araştırması, 2018 Temmuz ile 2019 Ağustos tarihleri arasında İstanbul, İzmir, Ankara ve Denizli kentlerindeki aile örgütlenmelerini kapsamaktadır. Araştırmada nitel metodoloji kullanılmış olup, çalışmanın deseni fenomenoloji olarak belirlenmiştir. Nitel yöntem bağlamında yalnızca derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmemiş aynı zamanda aile örgütlerinin hazırlamış oldukları çeşitli kitapçık, doküman ve gri belgeler de analize tabii tutulmuştur. Katılımlı gözlem ise araştırmanın diğer bir veri toplama tekniği olarak konumlanmıştır. Alandan elde edilen veriler ise Maxqda nitel veri analiz yazılım programı ve içerik analizi bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırma açısından karşılaşılan en büyük kısıt, çalışma konusunun taşıdığı etik hassasiyettir. Toplumsal yaşamda henüz görünür olmaya başlayan ailelerin böylesi bir araştırma süreci içerisinde araştırmacı ile birlikte bilgi üreten kaynaklar olarak kabulü katılımcılara beyan edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Aile Örgütü, LİSTAG, Toplumsal Hareketler, Maxqda.

ABSTRACT

This study is constructed on the family organizations that families whose children have different sexual orientations and identities have established in Turkey. The research focuses on the experience of family organizations in different provinces (Istanbul, Ankara, Izmir and Denizli)³ that have come together under the leadership and the roof of LISTAG since 2008. Families seeking to establish solidarity, support and communication with each other in the beginning, have set off on a struggle for rights on behalf of their children over time and evolved into a social movement. This study draws attention to this transformation experienced by family organizations. Considering the limited literature on family organizations in Turkey, it is expected that this study, carried out on families organized against discrimination and loss of rights experienced by their children and themselves, will make a possible contribution to the literature of social sciences.

The field research of the study covers family organizations in the cities of Istanbul, Izmir, Ankara and Denizli between July 2018 and August 2019. Qualitative methodology was used in the research and the pattern of the study was determined as phenomenology. In the context of the qualitative method, not only in-depth interviews were

¹ Bu çalışma 9 Eylül Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenen 2018.KB.SOS.003 nolu "LİSTAG:Aile Örgütünden Toplumsal Bir Hareket Yaratmak" isimli projeden üretilmiştir.

² Bu çalışmada araştırma birimi açısından aile örgütleri ve onların buldukları kentlerin açıkça ifade edilmesi, katılımcıların izni doğrultusunda gündeme gelmiştir. Etik değerler bağlamında araştırma biriminin açıkça ifşa edilmesinin çeşitli sorunlar yaratabileceği ilkesinden yola çıkan bu çalışmada gerekli izin, katılımcılar tarafından verilmiştir.

³ In this study, the family organizations and the cities in which they are located are clearly stated with the permission of the participants. This study, based on the principle that public disclosure of the research unit in terms of ethical values may create various problems, the permission for such public disclosure was given by the participants

conducted, but various booklets, documents and grey documents prepared by family organizations were also analyzed. Participatory observation is applied as another data collection technique of the research. The data obtained from the field were evaluated through Maxqda qualitative data analysis software and within the context of content analysis.

The biggest limit encountered in terms of the research is the ethical sensitivity of the study subject. It was declared to the participants that families, which have just begun to be visible in social life, are accepted as sources producing information together with the researcher in such a research process.

Keyword: Family Organization, LISTAG, Social Movements, Maxqda.

1. GİRİŞ

Aile, toplumsal yapının merkezinde yer alan bir kurum olarak en başta toplumsal üretimin katalizörüdür. Ekonomi, ideoloji, kültür vb. alanların inşa edilmesi noktasında ailenin vazgeçilmez bir işlevi vardır.

Toplumsal yaşamın ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren gündeme gelmiş ilk kurum olan aile, günümüzde de önemini korumaktadır. Ancak tarihsel çağlar boyunca çok çeşitli aşamalar ve dönüşümler geçirmiştir. Özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında demografik, ekonomik ve kültürel anlamda yaşanan hızlı değişimler, aile kurumunu da tartışmalı hale getirmiştir. 1960 Baharının harekete geçirmiş olduğu özgürlük ve eşitlik ideali, tüm dünya üzerinde aile yapılarının farklılaşmasına olanak sağlamıştır. Böylece geçmiş yüzyıllarda aile denildiğinde standart bir örgütlenme modeli akla gelirken günümüzde farklı ve alternatif aile örgütlenmelerinin gündeme geldiğini görebilmekteyiz. Toplumsal hayatta ortaya çıkan böylesi radikal değişimler sonucunda sosyal bilimler alanı da bu duruma kayıtsız kalamamış ve 1980'li yıllardan sonra hızla yükselen bir eleştirel aile literatürünün birikmeye başladığı görülmüştür. Toplumsal gerçeklikten beslenen bu kuramsal tartışmalar, bugün sosyal bilimler alanında önemli ufuklar açan bir külliyatın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu yolla da aile ile din, kültür, ideoloji, iktidar ve ekonomi kurumları arasında geçmişten beri var olagelen gizil ilişkiler görünür kılınmaya çalışılmıştır. Elinizdeki bu çalışmada da giderek güçlenen bu literatüre bir katkı sağlama amacı taşımaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1980'lerden sonra sosyal bilimler alanında giderek popülerleşen postmodern söylemlerle birlikte tarihin, ulus-devletlerin ve ailenin sonunun geldiği söylemi giderek yaygınlık kazanmıştır. Özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında içine girmiş olduğumuz “yeni” dünyanın dinamikleri ile birlikte toplumsal kurumların büyük bir erezyona uğramış olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Toplumun yapı taşlarından biri olan aile kurumu da bu tartışmaların dışında kalmayı başaramamıştır.

Gündelik yaşamda hem global anlamda hem de ulusal dinamikler açısından aile yapılarına bakıldığında ise bizatihi önemli dönüşümlerin yaşandığını görmek kaçınılmazdır. Aile yapılarının hem nicelikleri hem de nitelikleri büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bu anlamda David Cooper'ın kaleme almış olduğu “Ailenin Ölümü” isimli kitabının bu alandaki tartışmaları hızlandıran bir çalışma olduğu söylenebilir (1988). Cooper, bu çalışmasında ailenin geçmişten beri süregelen gücünü toplumsal aracılık işlevi üzerinden açıklamaktadır. Aile gerçekte özellikle de 19. yüzyılın kapitalist toplumu ile birlikte yönetici sınıfların etkin iktidarlarının pekiştirilmesinin bir aracı olarak konumlanmıştır. Özellikle de sosyalizasyon sürecinin intibak edilmesi yolu ile yasal ve biyopolitik bir iktidar mekanizmasının en önemli neferi olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak yine Cooper'a göre iktidarın meşrulaştırılması adına ailenin üstlenmiş olduğu bu misyon, 1945'lerden sonra parçalanmaya yüz tutmuştur (Cooper, 1988). Ortaya çıkan bu radikal dönüşüm sürecini Cooper'a benzer bir biçimde açıklamaya çalışan birçok sosyal bilimci çeşitli çalışmalar üreterek, bu alanda önemli bir eleştirel literatür oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu anlamda ailenin bir iktidar meşruiyet aracı olmakla beraber aynı zamanda bir eşitsizlik modeli yaratmış olduğu da giderek tartışılmaya başlanmıştır. (Duverger, 2019: 125). Ailenin sevginin, hoşgörünün ve aidiyetin bir miti olarak inşa edilen kurgusuna karşın Duverger aslında durumun nerdeyse tam tersi olduğunu iddia etmektedir. Daha en başta ebeveynlerin otoritesinden yola çıkarak, cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkilerin pekiştirildiği bir kurum olarak aileyi tanımlar. Foucault'nun biyopolitik iktidarın beden üzerindeki etkisini tarihsel sosyolojik bir bakış ile ortaya koymaya çalıştığı “Cinselliğin Tarihi” üçlemesinde de aile, cinsellik ve iktidar arasındaki ilişkiler açısından önemli bir eserdir (1993). Hazzı denetleyen iktidar yapılarının yayılması ile yeni bir cinsellik ideolojisi ve iktidarın beden ve aile üzerindeki hakimiyetinden söz edilir. Benzer bir biçimde tüm bunlarla birlikte ailenin toplumsal olduğu kadar ekonomik bir kuruma da gönderme yaptığı fikri de giderek daha fazla oranda yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır (Mitchell, 2021). Ayrıca salt ekonomi değil, aynı zamanda ideoloji ve aile arasında da sıkı bir bağ vardır. İdeolojinin gelişmesi, onu üreten kurumlara bağlı

olduğuna göre aile ve ideoloji arasındaki ilişki kendiliğinden ortaya çıkar. Dolayısıyla da bir ideoloji olarak kapitalist toplumun dayanağı olan liberalizm ile aile yapıları arasında bir bağ vardır. Bilindiği üzere bu konudaki belki de ilk ve en önemli tartişma özel mülkiyet, toprağa yerleşme, artık ürün ve aile arasında kurulan ilişkidir (Engels, 2015). Ailenin ekonomik artı ürünün elde edilmesi ve erkeğin kendi soyu tarafından miras olarak devri üzerine yapılandırılmış bir kurum olduğu görüşü, geçmişten beri var olagelen kadim bir tartişmanın konusudur.

Aileye ilişkin olarak yukarıdaki tartişmalar dikkate alındığında sosyal bilimler alanındaki “kutsal” ve “verili” aile anlayışının giderek sarsılmaya yüz tuttuğu görülür (Adak, 2014). Özellikle de 1960’lı yıllardan sonra yeni toplumsal hareketler ve buna bağlı olarak giderek güçlenen feminist mücadele ile birlikte bu tartişmaların seyri de artmıştır. Kadınların özgürlüğünü ilke edinmiş olan kadın aktivizmi aracılığıyla da ideal aile algısı eleştirilmeye başlanmıştır (Offe, 1985; Pet, 2014). Çünkü kadın özgürlüğü ile sosyal sermaye, demokrasinin inşası ve toplumsal hareketler arasında yakın bir ilişki vardır (Paxton, 2002). Böylece kadınların özgürleşmesi, hem ailenin hem de toplumun dönüşümüne katkı sağlayan önemli bir etkidir. Yeni toplumsal hareketlerin elde ettikleri kazanımlarla birlikte tüm dünyada “başka bir dünya mümkün” söylemi iyice yerleşmeye başlamıştır. Aileye ilişkin eleştirel yaklaşımlar “bozuk aile” (Somay, 2021) kavramı ile de zaman zaman kendisine karşılık bulmuştur. Yine aynı Şekilde cinsellik ve mahremiyet algısında yaşanan dönüşüm, tüm bu değişimlere katkı sağlamış ve “başka bir aile mümkün” Őiari gündeme gelmiştir. Cinsiyet temelli toplumsal hareket ve tartişmaların da katkısı ile tek ebeveynli aileler, taşıyıcı annelik, evlat edinme, sperm donasyonu ve eşcinsel evlilikler vb. tartişmalar giderek hız kazanmıştır (zbek, Köşk, 2018; İş, 2014). Tüm bu güncel tartişmalar içerisinde özellikle aile örgütlenmeleri açısından da güçlü bir literatürün gündeme geldiği söylenebilir. Böylece alternatif aile örgütlenmeleri tartişmaları giderek hız kazanmıştır.

Bir rgtlenme modeli olarak aile, toplumsal işleyiş açısından büyük önem taşır. Çünkü bireylerin sosyal yaşam ile kurdukları bağlar, onların sosyal sermaye rezervleri ve topluma intibak sağlama süreçlerinin temel dayanağı ailedir. Özellikle de çocuklarının toplumsal konumları ve sosyal sermaye rezervlerinin neredeyse büyük oranda ailelerine bağımlı olarak inşa edildiği söylenebilir.

Günümüzde alternatif aile örgütlenmelerinin çatısı altında toplandığı başka bir aile mümkün açılımı, Türkiye’de Heinrich Böll Stiftung Derneği tarafından 2013 yılında düzenlenen konferansından sonra gündeme gelmiştir (2014). Kadınlar ve farklı cinsel yönelime/kimliğe sahip olanlar açısından aile kurumunun tartişılması amacıyla düzenlenen konferansın sosyal bilimler alanındaki eleştirel aile çalışmalarına katkısı büyüktür. Ailenin, cinsiyet sistemi temelinde inşa vurgusundan yola çıkan bu yaklaşıma göre bireylerin tüm toplumsal konumları aileleri aracılığıyla yaratılır. Çünkü aile, aslında iktidarlar tarafından biçimlendirilen zorunlu normlarla kuşatılmış bir gerçekliktir (Koyuncuoğlu, 2014).

Sosyal bilimlerdeki mevcut eleştirel aile çalışmalarına katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmada Türkiye’de aile örgütlenmeleri açısından farklı bir açılım sunan LİSTAG aile rgt konu edinilmiştir. Başka bir ailenin ve başka bir dünyanın olanaklılığı konusunda spesifik bir aile rgt olarak konumlanan LİSTAG’nın amaç ve süreçlerine odaklanılmıştır.

3. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve nemi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çocukları farklı cinsel yönelim ve kimliğe sahip olan aile örgütlerinin deneyimlerine odaklanmaktır. Çalışmada başlangıçta iletişim, paylaşım ve dayanışma amaçlı olarak bir araya gelen ailelerin zamanla toplumsal bir harekete doğru evrilme süreci konu edinilmektedir. Araştırmanın yukarıda ifade edilen bu ana amaının dışında birbirleri ile ilintili birden fazla alt amaı da vardır. Aile örgütlenmeleri içinde yer alan kişilerin çocukları ya da yakınlarının hak kayıpları ve toplumsal dışlanma karşısında aldıkları pozisyonları da görünür kılmak esastır. Özellikle de kadınların/annelerin büyük oranda harekete geirmış oldukları bu örgütlenmelerin neden hayata geçtiklerini, ne tür çalışma ve etkinlikler yürüttüklerini, karşılaştıkları zorlukları ve neticede kazanım olarak ifade edebilecekleri neleri elde ettiklerini ortaya koymak, temel amaçtır. Aile örgütlenmeleri içerisinde yer alan kişilerin bu dayanışma sürecini bir toplumsal hareket ve kendilerini de bu bağlamda mobilize olan bir aktivist olarak konumlandırıp/konumlandırmadıkları da çalışma açısından önemli bir anlam taşımaktadır.

Araştırmanın temel problemiği “LİSTAG çatısı altında var olan aile örgütlerinin bir toplumsal hareket olarak kabul edilmesinin olanaklılığı” olarak formüle edilmiştir. “Başka bir Aile Mümkün” sloganından yola çıkan aile örgütlerinin gerçek anlamda bir toplumsal harekete dönüşüp/dönüşemediği sorunsalı çerçevesinde yapılandırılmış olan bu araştırma, taşıdığı dinamikler dolayısıyla çeşitli özgünlüklere sahiptir. Türkçe ve hatta İngilizce literatürde aile örgütleri üzerine var olan kısıtlı literatüre, araştırmanın önemli bir katkı sunması beklenmektedir. Gündelik yaşamda aile örgütlerinin etkinliklerinin ne derece kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda mevcut literatüründeki boşluk da kendiliğinden anlamlı hale gelmektedir. Özellikle de cinsel kimlik ve cinsel yönelim gibi bir konu üzerinden örgütlenen aile örgütleri üzerine yürütülmüş bu çalışma, kanımızca oldukça dikkat çekicidir.

3.2. Araştırmanın Deseni ve Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmanın taşıdığı özgün özellikler dolayısıyla nitel bir metodoloji benimsenmiştir. Hatta nitel metodolojinin bir anlamda araştırma konusu ve sorusu bağlamında kendisini dayatmış olduğu söylenebilir. Aile ve cinsiyet gibi hassas olarak kabul gören konuları içeren bu çalışmada evrenin de kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda zaten nitel bir çalışma yürütmek kaçınılmaz olmuştur. Ortaya konan araştırma sorusu ve araştırma konusu bağlamında da fenomenolojik bir desenin uygulandığı söylenebilir. Patton’a (2002) göre fenomenoloji günlük deneyimlerimizin anlamı ve doğası hakkında derinlemesine bir bilgi edinilmesini amaçlar. Çünkü burada esas olan katılımcıların deneyimlerine odaklanmaktır. Yorumlamaya dayalı olan nitel araştırma süreçlerinde desenin seçimini “başlık, araştırma sorusu ve veri toplama stratejileri gibi süreçlerin belirlediği”(Creswell, 2017: s. 187) bilinmektedir. Dolayısıyla da bu çalışma açısından araştırma deseninin de bir seçim değil, bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın saha çalışması toplam on üç ay sürmüştür. Bu sırada araştırmacı verileri tek başına toplamıştır. Çalışmaya toplam 17 kişi katılmıştır. Katılımcıların üçü Denizli, dördü Ankara, beş kişi ise İzmir ve İstanbul’dan destek olmuştur. Katılımcılarla derinlemesine görüşmeler, kişilerin kendi istedikleri zaman ve mekanda gerçekleşmiştir. Katılımcılarla genellikle birden fazla görüşme yapılmıştır. Veri toplanması için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Formun geliştirilmesi sürecinde öncelikle kapsamlı bir yazın taraması yapılmış ve konuya ilişkin kavramsal çerçeve belirlenmiştir.

Mevcut aile örgütleri içerisinde örneklem grubu esas olarak kartopu örneklem tekniği ile seçilmiştir. Başlangıçta araştırmacı, aile örgütlerinin haftalık ve aylık toplantılarına katılarak, kendini tanıtır, araştırma hakkında bilgi vermiştir. Sonrasında gönüllü kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler birbirlerini tekrarlamaya ve veri doygunluğuna ulaşıncaya da görüşmeler sonlandırılmıştır. Yapılan her görüşme, katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazlarına kaydedilmiştir. Sonrasında ise dijital kayıtlar araştırmacı tarafından birebir deşifre edilmiştir.

Çalışma sürecinde derinlemesine görüşmeler dışında veri toplama tekniği olarak katılımlı gözlem ve doküman incelenmesi de gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı bir yılı aşkın bir süre içerisinde özellikle de İzmir’deki aile örgütünün etkinlik ve toplantılarında bizzat bulunmuştur. Ayrıca doküman incelenmesi bağlamında aile örgütlerinin yayımladıkları kitapçıklar, broşürler ve gri dokümanlar da analize tabi tutulmuştur. Tüm bunların dışında 2013 yılında yönetmenliğini Can Ceylan’ın üstlenmiş olduğu “Benim Çocuğum” adlı belgesel de Maxqda analizine tabii tutulmuştur.

3.3. Araştırmacının Rolü

Yorumlamaya dayalı olan nitel araştırmalarda araştırmacıların rolü büyük önem taşımaktadır. Araştırmacıların süreç içerisinde katılımcılarla yoğun deneyim ve paylaşım yaşamaları beraberinde nitel araştırma süreçlerindeki etik ve kişisel stratejik süreçleri de tartışmalı (Creswell, 2017; Moses&Knutsen, 2020; Della Porta&Keating, 2019). Böylesi bir endişeden yola çıkılan bu araştırmada ise araştırmacı katılımcılara araştırma süreci içerisinde bilgiyi birlikte üreten kaynaklar olarak kabul ettiğine dair bir beyanda bulunmuştur. Ve tüm katılımcılardan gönüllü onam formu alınmıştır.

Ek olarak bu çalışmada araştırmacının diğer bir rolü ise veri girişini sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmek ve ortaya çıkabilecek etik hususlar konusunda dikkatli davranmaktır. Böylesi bir gerekçe ile araştırmaya dahil olan katılımcıların bazılarının isim ve kimlik bilgileri kendileri tarafından uygun görüldüğü için açıkça ifade edilirken, diğer yandan yine katılımcıların talebi ile bazı kişilerin isim ve kimlik bilgileri deşifre edilmemiştir. Araştırmada LİSTAG aile örgütünün adının doğrudan geçmesi ve bir anlamda bu araştırma biriminin ifşa edilmesi, yine LİSTAG gönüllüsü ailelerin onayı ile sağlanmıştır.

3.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

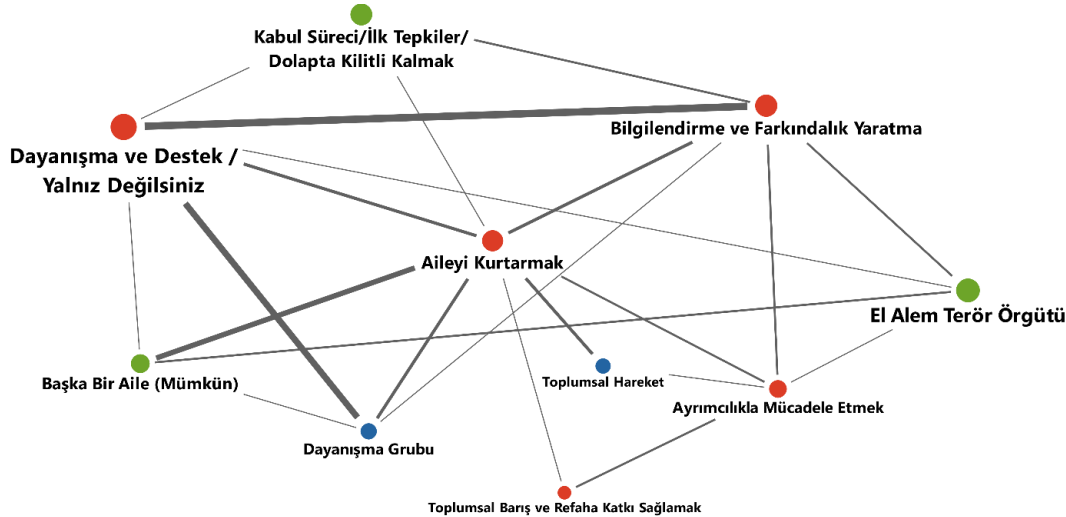
Bu çalışmanın saha araştırması, 2018 Temmuz ayı ile 2019 Ağustos ayları içerisinde İstanbul, Ankara, İzmir ve Denizli’de yürütülmüştür. İstanbul ve Ankara’daki aile örgütleri dernekleşme ve bu anlamda da örgütlenme süreçlerini büyük oranda gerçekleştirmişken, İzmir ve Denizli’deki aile örgütleri böylesi bir olanaktan uzaktır. Adı geçen iller dışında Antalya ve Yalova’da da başka aile örgütleri kurulum aşamasında oldukları için bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır. İstanbul’da etkinlik gösteren LİSTAG dışında farklı aile örgütlenmeleri de yine henüz örgütlenme sürecinin başında oldukları ya da kendilerini bir aile örgütü olarak ifade etmedikleri için çalışma kapsamı dışında kalmışlardır.

Araştırma, tek bir araştırmacı tarafından yürütülmüş olduğu için de çeşitli kısıtlara sahiptir. Özellikle de verilerin toplanması, deşifre edilmesi ve analizinin yapılması, oldukça yoğun emek gerektiren bir süreç olarak gündeme gelmiştir. Aile örgütlenmelerin farklı illerde olması ve araştırmacının ikamet ettiği İzmir dışındaki diğer kentlerde yürütülen katılımlı gözlemin çeşitli sınırlılıklar içermesine yol açmıştır. Ancak araştırmacı çalışma bağlamında ortaya çıkan böylesi bir sorunu en aza indirmek üzere İzmir ilinde düzenlenen haftalık ve aylık aile toplantı ve etkinliklerini yakından takip etmiştir.

4. BULGU ve TARTIŞMALAR

Araştırmanın analizi, son yıllarda nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaya başlayan Maxqda nitel yazılım programı ile gerçekleştirilmiştir. Dijital program sayesinde kodlamaların daha sağlıklı yapılması mümkün olmuş ve araştırmaya ait görselleştirmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kodlamalarında betimsel, nedensel ve eksensel kodlama teknikleri kullanılmıştır (Saldana, 2019). Maxqda yardımı ile elde edilen görsel tablolar içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Bilindiği üzere fenemolojik çalışmalarda kullanılacak en etkin analiz tekniklerinden biri içerik analizidir (Bilgin, 2014).

Maxqda ile yürütülen içerik analizi sayesinde katılımcılarla yürütülen derinlemesine mülakatlardan yapılan doğrudan alıntılarla da metin zenginleştirilmiştir. Araştırmaya dair bulguların analizinin başlangıç aşamasında oluşturulan kodlardan söz etmek gerekir. Bu çalışma için hazırlanmış olan kod ve temalar hem literatüre ait kaynaklardan hem de sahadan elde edilen ve bizzat katılımcıların kendi ifadelerinden oluşturulmuştur. Bu anlamda aşağıdaki görselde çalışmaya dair bir kod haritasının sunulmuş olduğundan söz edebiliriz.

Şekil 1: Kod Haritası

Yukarıdaki kod haritası dikkatle incelendiğinde oldukça ilgi çekici sonuçların ortaya çıktığı görülür. Katılımcıların kendileri tarafından sıklıkla dile getirilmiş olan “aileyi kurtarmak” kodu, aslında bu çalışma açısından iddia edilen varsayımları da görünür kılmaktadır. Çünkü LİSTAG vb. aile örgütlerinin temel amacı, ailelerin parçalanmasını durdurmak ve bu yolla da aileyi kurtarmaktır. Çünkü gündelik yaşamda aileler çocuklarının farklı cinsel yönelim ya da kimliğe sahip olduklarını öğrendiklerinde genellikle aile içi sorunlar, parçalanmalar baş göstermektedir. Buna karşın aile örgütleri bu süreçte diğer ailelere destek olmak yolu ile aileleri korumaya ve kurtarmaya çalışmaktadırlar.

"Oysa bir istiyoruz ki, aileler dağılmasın babalar ve anneler çocuklarına sahip çıksın.....Ailelerin bu gibi farklı çocuk kimliklerine sahip olmalarından ve bu durumu kabul etmelerinden dolayı kimileri ailenin

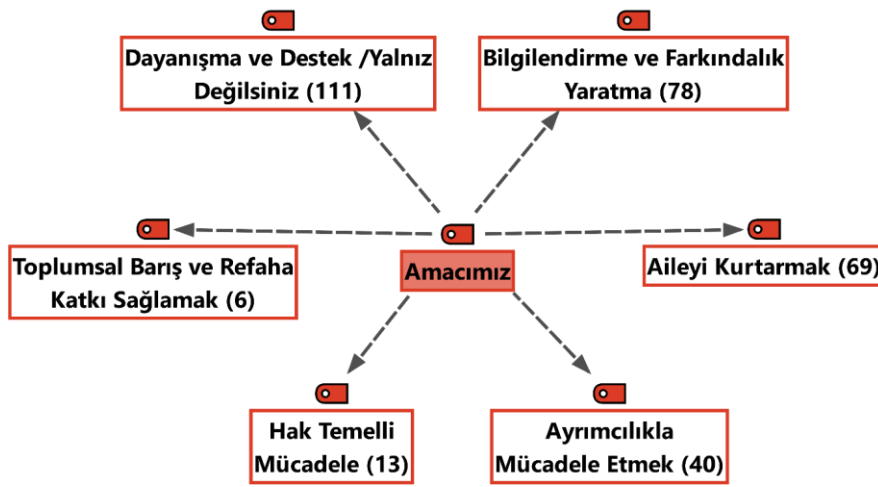
çürüdüğünü söylüyor. Aile nasıl çürüebilir? Aslında daha öncede söylediğim gibi biz aslında aileyi kurtarmak ve bir arada tutmak için örgütlendik ve mücadele ediyoruz. ”⁴

Diğer yandan yine çalışma açısından dikkat çeken kodlamalar, “el alem terör örgütü”, “başka bir aile mümkün”, “dolapta kilitli kalmak”, “hapishaneden kurtulmak” “dayanışma ve destek” ve “bilgilendirme ve ayrımcılıkla mücadele etmek” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Bu kodlar hep birlikte ele alındığında LİSTAG gibi aile örgütlerinin amaç, hedef ve kendi konumlarını nasıl inşa ettikleri gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın analizi açısından bundan sonraki kısımda LİSTAG aile örgütünün amaçları, kendilerini nasıl tanımladıkları ve hayata geçirmiş oldukları mücadelenin nitelikleri hakkında alt başlıklar biçiminde bir tartışma yürütülecektir.

4.1. Aile Örgütünün Amaçları

Toplumsal mücadele ve örgütlenme bağlamında harekete geçmiş olan LİSTAG aile örgütünün temel amaçlarının neler olabileceği ya da bu ebeveynlerin neden bir araya geldikleri sorgulandığında çalışma açısından ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki biçimde görselleştirilmiştir.

Şekil 2. Kod Alt Kod Bölümler Modeli/Amacımız

Maxqda analizi ile oluşturulan kod alt kod bölümler matrisine göre LİSTAG aile örgütünün amaçları yukarıdaki şekilde frekansları ile birlikte verilmiştir. Nitel çalışmalarda her ne kadar frekans değerleri çok anlamlı olmasa da bu çalışma açısından yine de görünür kılınmak istenmiştir. Yukarıdaki görselde yüz on bir frekansla en fazla ifade edilen kod, dayanışma ve destektir. Yani burada katılımcılar kendileri gibi ailelere destek olmak, onların yalnız olmadıklarını göstermek amacı ile bu aile örgütünü harekete geçirmiş olduklarını ifade etmektedirler. Aileler çoğu zaman bu deneyimi yaşadıklarında durumun yalnızca kendi başlarına geldiklerini düşünmektedirler. Oysa LİSTAG aile üyeleri bir araya gelerek ve kendileri gibi ailelere destek olarak onların yalnız olmadıklarını gösterip, destek olmak amacı taşımaktadırlar.

“...Ya LİSTAG ve CETAD olmasaydı yaşantımızın seyri ne olurdu? Muhtemelen karanlık kötü günler devam ederdi, kızımın yollarımız kesin olarak ayrılırdı ”⁵

“Biz kendi evlatlarımıza sahip çıkmak ve bizim gibi olan ailelere destek olmak için örgütlendik ve bir araya geldik”⁶

Ancak yukarıda da görüldüğü üzere LİSTAG'nın birbirleri ile ilgili birden fazla amacı da kendinde barındırdığı söylenebilir. Aileyi kurtarmanın yanı sıra toplumsal cinsiyet meselesi üzerinden bir hak mücadelesi yürütmek ve bu yolla da toplumsal barış ve refaha katkı sağlamak da geniş çağlı amaçlar arasında yer almaktadır. Diğer yandan özellikle de toplumda cinsiyet ve yönelim konusunda var olan bilgi kirliliği ya da yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan sorunlarla mücadele ederek bu konuda bir bilgilendirme ve farkındalık yaratmak da, örgütün temel amaçları arasında yer almaktadır.

⁴ Katılımcı 12 ile yapılan görüşme.

⁵ Gökkuşayından hikayeler.(Doküman incelemesi)

⁶ Katılımcı 8 ile yapılan görüşme.

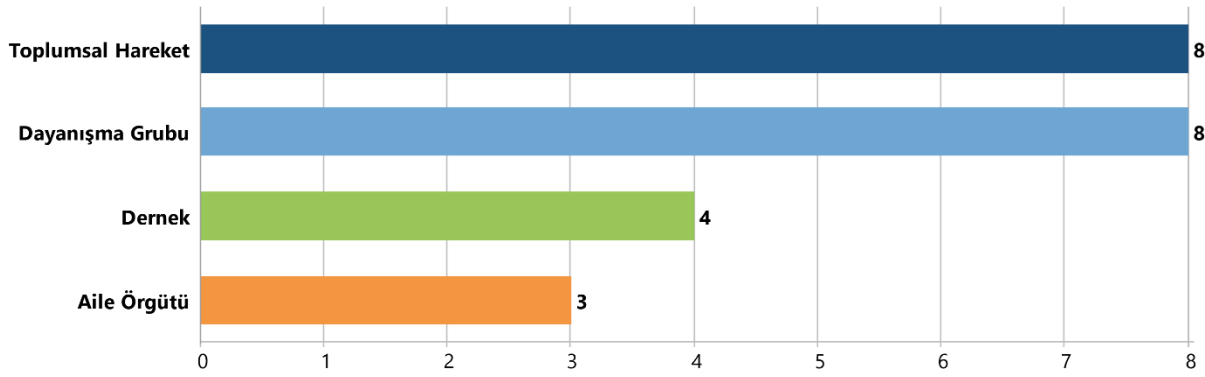
"Sadece ailenin ve çevrenin bilgilenmesi yeterli olmuyor elbette. Bunun yanı sıra toplum ve kurumların kabulü de çok önemli."⁷

Yalnızca LİSTAG gönüllüsü aileler açısından değil, toplumun farklı kesimlerinde yer alan insanlar açısından da bir bilgilendirme ve farkındalık yaratmak amacı taşımaktadırlar. Bu anlamda da üniversiteler ve belediyeler öncülüğünde yapılan çeşitli toplantı ve seminler yanında dernek tarafından hazırlanmış olan broşür, afiş ve kitapçıklar da bu amaca hizmet sunmaktadır. LİSTAG gönüllüsü ailelerin tüm toplum düzeyinde farkındalık yaratma çabaları aynı zamanda onların hak temelli bir mücadele içine girmiş olmalarına da katkı sağlamaktadır. Çocuklarının eğitim, barınma, iş ve yaşam hakkı gibi birçok insanı haktan mahrum kalma olasılıkları karşısında çeşitli etkinlikleri de yürütmenin temel amaçlar arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

4.2. Biz Kimiz?/ Neler Yaptık

Bu çalışmada kendisine aile örgütü olarak bir karşılık bulan LİSTAG gönüllüsü katılımcılar ile yapılan görüşmelerde onların bu oluşumu nasıl tanımladıklarını ve bu bağlamda da hayata geçirmiş oldukları etkinlikleri ele aldık. Ve ortaya ilginç bir sonuç çıktı.

Biz Kimiz ya da Neyiz?

Şekil 3: Belge temelli kod gösterimi

Yukarıdaki belge temelli kod gösterim grafiğinde yer alan toplan dört ifadenin de katılımcıların kendileri tarafından beyan edildiğini söylemek mümkündür. Buna göre aile örgütü, toplumsal hareket, dayanışma grubu ve dernek gibi ifadelerin ortaya çıktığı gerekir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken temel öge, bu dört tanımlamanın aslında birbirini dışlayan ya da çok kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılan terimler olmadığıdır. Yani aile örgütü olmak, aynı zamanda bir dayanışma grubu anlamına da gelmektedir. Diğer yandan dernekleşen aile örgütleri içinde yer alan katılımcıların kendilerini bir aktivist ve aynı zamanda da içinde yer aldıkları mücadele örüntüsünü de toplumsal hareket olarak tanımladıklarına da tanıklık ederiz.

Çalışma açısından ortaya çıkan ilginç bir detay ise aslında farklı kentlerde yer alan aile birlikteliklerinin örgütlenme süreçleri ile ilgilidir. Örneğin en eski ve köklü aile örgütü olan LİSTAG katılımcılarının içinde buldukları oluşumu bir toplumsal hareket olarak tanımlamalarına karşın, İzmir ve Denizli'deki katılımcıların henüz dernekleşme sürecini de tamamlamadıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda daha çok bir dayanışma grubundan söz ettiklerine tanıklık ederiz. Ayrıca İstanbul LİSTAG grubu diğer aile grupları arasında bir çatı grubu olma pozisyonu üstlenmiş ve eylemlilikler boyutunda da diğer gruplarla karşılaştırıldığında çok daha aktif olarak öne çıkmıştır. İstanbul'daki aileler ile yapılan görüşmeler sonucunda onların bu konuda ilettikleri fikirlerin bazıları aşağıda özetlenmektedir.

"Yani çocuğum bana trans olduğunu söyleyene kadar hiç böyle aktivistliğin ne olduğunu da bilmiyordum."⁸

"...siz dedi. Artık aktivist oldunuz dedi. Ben bir fırladım ortaya. Hayır aktivist maktivist olmadım diye. Biz annemiz dedim. Biz reçel yapıyoruz. Turşu kuruyoruz dedim. Ama meğersem biz çok aktivistmişiz."⁹

⁷ Gökkuşayından hikayeler (Doküman incelemesi)

⁸ Katılımcı 15 ile yapılan görüşme.

⁹ Benim Çocuğum Belgeseli.

"Düşünsenize börek yapıyorsunuz yoğurt mayalyorsunuz turşu kuruyorsunuz tek dünyanız bu. Sonrasında bir bakıyorsunuz ki meydanlarda elinizde dövizler çocuklar ve kendi haklarınız için mücadele ediyorsunuz. Büyük bir dönüşüm."¹⁰

"Siz ister dernek deyin ister STK ister başka bir şey. Biz aslında en başla toplumsal bir hareketiz."¹¹

İstanbul'da örgütlenme ve dernekleşme süreci daha eskilere dayanan ve diğer yandan da Avrupa'daki aile örgütleri ile de bağlantıya geçmiş olan LİSTAG aile grubunun diğer kentlerle karşılaştırıldığında hem eylem boyutunun hem de etkinliklerinin çok daha fazla oranda olduğunu söyleyebiliriz. Burada etkinlik gösteren aileler grubu kendilerini daha çok toplumsal bir mücadele alanı, bir toplumsal hareket olarak gördüklerini ifade ederler. Buna karşın özellikle İzmir ve Denizli'deki aile grupları henüz dernekleşme ve örgütlenme süreçlerini tamamlayamadıkları için kendilerini daha çok bir dayanışma grubu olarak gördüklerini belirtirler.

"Biz kendi evlatlarımıza sahip çıkmak ve bizim gibi olan ailelere destek olmak için örgütlendik ve bir araya geldik."¹²

"İzmir LGBTİ aile grubuyuz" Çünkü bize iyi geliyorsa başka anne ve babalara da iyi gelecekti. Amacımız birbirimize destek olmak."¹³

Farklı kentlerde yer alan katılımcıların aile gruplarını farklı tanımlamalarına rağmen, ortak harekete geçtikleri ve birlikte gerçekleştirdikleri sayısız etkinlikten de söz etmek mümkün. En başta tüm aile gruplarındaki işleyiş süreçlerinin standart olduğunu söylemek gerekir. Her dört ildeki gruplar da belli aralıklarla kendi aralarında toplantılar düzenler.

"LİSTAG her Cumartesi bir planlama toplantısı yapar. Her ay bir aile yemeği yapar. Her ayın ilk perşembesi CETAD ile birlikte tamamen ücretsiz olarak ailelere bilgilendirme ve paylaşım toplantısı yapar."¹⁴

Artık geleneksel hale gelmiş olan bu toplantılar tüm iller açısından ortaktır. Özellikle de her ayın ilk Perşembe günü yapılan toplantılar yeni katılan ailelerin bilgilenmeleri, paylaşımda bulunmaları ve destek görmeleri bağlamında büyük önem taşır. Bu standartlaşmış toplantılar dışında her il de kendi başına bağımsız etkinlikler de gerçekleştirebilmektedir. Buradaki etkinlikler ise aile grupları içerisinde yer alan katılımcıların katkısı, grupların örgütlenme yapıları ve kentlerde kurumsal yapılarla kurulan bağlantılarla ilintilidir.

Aile gruplarının amaçlarının neler olduğu ve ne tür organizasyonlar yaptıklarının sorgulanmasından sonra çalışmada katılımcılar tarafından dile getirilen diğer tema ve kodlara yer vermek gerekir. Aşağıdaki görselde çalışmanın ana kod ve temaları kod bulutu biçiminde görselleştirilmiştir.

Şekil 4. Kod Bulutu

¹⁰ Katılımcı 7 ile yapılan görüşme.

¹¹ Katılımcı 10 ile yapılan görüşme.

¹² Katılımcı 2 ile yapılan görüşme.

¹³ Katılımcı 10 ile yapılan görüşme.

¹⁴ Katılımcı 13 ile yapılan görüşme.

4.3. “El Alem Terör Örgütü”

Çalışmanın temel kodları arasında yer alan “*el alem terör örgütü*” ifadesi, bizzat katılımcılar tarafından dile getirilmiş ve çalışmanın kod listesine eklenmiş bir söyledir. Katılımcılar, bu ifade ile genel olarak toplumsal baskılardan söz etmektedirler. Özellikle de çocuklarının cinsel yönelim ve kimliği ile ilgili olarak ortaya çıkan böylesi farklılık durumunun toplum tarafından hoş ve uygun görülmediği ve bu sebeple de bu çocukların genellikle toplumdaki dışlandıkları ifade edilmektedir. Toplum düzeyinde oluşan baskılar, yalnızca gençler üzerinde olmakla kalmayıp, aileler de çocuklarının farklılıkları nedeniyle arkadaşları, akrabaları, komşuları ve yakın çevreleri tarafından çeşitli zorbalıklara maruz kaldıklarını bildirmektedirler.

“Üstelik korkuyordum da, ailemden, yakın çevremden, iş arkadaşlarımdan... Kendime bile açıklayamadığım bu olguyu kime nasıl anlatabilirdim? Sanki cüzzamlı bir aileydik de tecrit edilecektik.”¹⁵

“Şimdi görüyorum ki, önümüzdeki asıl engel dünyanın en büyük terör örgütüymüş. Bu örgüt, bildiğimiz silahlı terör örgütleri gibi değil. Bu örgüt el alem. Hepimiz el aleme göre yaşamaya çalışıyoruz, el alem ne düşünür diye”¹⁶

“Bunlar olurken ben neredeydim, ben nasıl bir anneyim?” diye kendimi çok suçladım. Daha sonra el alem ne diyecek?” diye düşünüyorsunuz. “Nasıl bir anne bu, çocuğunu nasıl yetiştirmiş?”, “Çocuğu tacize uğrarken bu neredeydi, gezmesinde, eğlencesinde miydi?”, “Çocuğunu ihmal mi etti?” diye düşünmelerinden korktum”¹⁷

Çocuklarının farklı kimlikleri karşısında toplum tarafından dışlanan bireyler yaşadıkları zorlukları yine bu çalışmada kod listesinde yer alan oldukça ilginç bir ifadeler ile dile getirmişlerdir. Katılımcıların kendi ifadeleri ile “*dolapta kilitli kalmak*” toplumsal baskılar ile mücadele edemedikleri noktada kendilerini ve çocuklarını gizli tutmaları anlamına gelmektedir. Aileler, yakın çevre, akraba ve komşularının yaşadıkları bu durumu nasıl karşılayacaklarını bilmedikleri için oldukça uzun süreler kendilerini ve çocuklarını gizlemek istemişlerdir.

“Babası hâlâ bilmiyor, benim ailem ve eşimin ailesi hâlâ bilmiyor”¹⁸

“Başkaları bilmesin.”¹⁹

“Hep başkalarına duyurmamaya çalıştık”²⁰

Katılımcılar, içinde yaşamış oldukları toplumsal koşullar sebebi ile ve karşılaşılabilecekleri baskılar dolayısıyla çoğu zaman gizlenmek zorunda kalmışlardır. Özellikle de kendileri ilk defa çocukları ile konuştukları ve aslında önceden bildikleri koşullarla yüz yüze geldiklerinde genellikle durumu inkar etmek, gizlenmek ya da hiç birşey olmamış gibi davranmayı tercih etmişlerdir. Katılımcılar ortaya çıkan böylesi bir durumu da dolapta kilitli kalmak olarak söze dökmüşlerdir. Bu anlamda LİSTAG aile örgütünün Türkiye koşullarındaki diğer bir ayrıcalıklı yönü de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Genellikle çocuklarının farklı kimlikleri karşısında bu durumu reddeden, çocuğunu dışlayan ya da sürekli saklamaya çalışan aile anlayışı yerine artık çocuklarının hak kayıpları ve toplumsal yapı içerisindeki sosyal sermaye rezervleri için mücadele eden ve bu yolda da görünür olan yeni bir aile türünden söz edebilmekteyiz. Örgütlü aileler, ebeveynleri kilitli dolaptan kurtaran ve kendilerinin deyimi ile başka bir aile inşa etmek için onları “*hapishaneden çıkarmak*” gibi bir misyon üstlenmişlerdir.

4.4. Başka Bir Aile Mümkün

LİSTAG çatısı altında farklı illerde örgütlenen aile gruplarının temel amacı, Türkiye’de ailenin korunmasına katkı sağlamaktır. Çocukları farklı kimlik ve yönelime sahip ebeveynlere destek olarak ailelerin çocuklarını dışlamadan kabul süreçlerini kolaylaştırarak aileyi bir arada tutma çabası içerisinde olduklarıdır. Bu sebeple de “Başka Bir Aile Mümkün” şiarın yola çıkan ebeveynler, çocukları farklı

¹⁵ Gökkuşuğundan hikayeler. (Doküman inceleme)

¹⁶ Gökkuşuğundan hikayeler. (Doküman inceleme)

¹⁷ Katılımcı 1 ile yapılan görüşme.

¹⁸ Katılımcı 17 ile yapılan görüşme.

¹⁹ Katılımcı 8 ile yapılan görüşme.

²⁰ Katılımcı 12 ile yapılan görüşme.

oldukları için onları dışlamak ve aile dışında tutmak yerine yeni bir aile modeli oluşturmak çabası içerisinde olduklarıdır.

*"Başka bir aile mümkün! İşte o aile biziz."*²¹

*"Oysa biz istiyoruz ki aileler dağılmasın babalar ve anneler çocuklarına sahip çıksın"*²²

*"...de ki vurduğum, evden kovdum? Ne olacak? Çocuk ya kötü insanlarla tanışacak ya da intihar falan edecek. Bizim kız, biz sahip çıkmasak intihar ederdi. Zaten bu çocuklar çok hassas. Hayatları zorluklarla başlıyor. Bir de biz aile olarak tekme vurursak al sana sonu felaket. İşte bu yüzden başka bir aileden söz ediyoruz"*²³

Genele bakıldığında çocuklarının farklı kimlikleri ile karşılaşan geleneksel aile anlayışı yerine, çocuklarını oldukları gibi kabul eden ve koşulsuz seven bir aile anlayışını yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Koşulsuz sevmek anlayışı, LİSTAG gönüllüsü aileler açısından belki de en önemli kriterlerden biri olarak karşımıza çıkar. Aile grupları aslında bu özel alanda yürüttükleri mücadele ile genel bağlamda da günümüzde ailenin gelişim ve değişim çizgisine katkı koymak arzusunda olduklarıdır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

LİSTAG çatısı altında Türkiye'nin farklı kentlerinde bir araya gelen aile gruplarını konu alan bu çalışmanın sonucunda günümüz 21. Yüzyıl dünyasında hala aile kurumunun toplumun merkezinde yer alan en önemli yapılardan birisi olduğunu söylemek mümkündür. Birey bir aile içine doğar ve sosyalizasyon sürecini de ailesi aracılığıyla tamamlar. Dolayısıyla hem bireysel hem de toplumsal koşulların belirlenmesinde aile belirleyici bir role sahiptir.

Dört farklı kentte organize olan ve bu çalışmaya konu olan aile örgütleri açısından LİSTAG'nın bir çatı örgütü olduğunu söylemek mümkündür. Örgütlenmeler içinde en eski ve yerleşmiş olarak varlığını sürdüren LİSTAG aile grubu diğer farklı kentlerdeki örgütlenmelerin de gelişmesine katkı sunmaktadır. Her kentteki aile gruplarının kendi özel çalışma dinamik ve süreçleri olmakla birlikte tüm örgütler arasında sıkı örgütsel bağların olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi henüz örgütlenme ve dernekleşme sürecini tamamlayamamış grupların etkinlik alanlarının kısıtlılığıdır.

Aile örgütleri, farklı süreçler deneyimlemekle birlikte bazı ortak sorunları da birlikte tecrübe etmektedirler. Bu anlamda finansmanın önemli bir sorun olduğu söylenebilir. Dernek kurma çabası içerisinde bir ofisin kiralanması, masrafların ödenmesi ya da eğitim ve etkinlikler için gerekli finansal kaynakların temini konusunda büyük zorluklar yaşanmaktadır. Diğer yandan katılımcıların etkin bir biçimde örgütlenme içinde yer alabilmeleri için bazı kriterler adeta zorunluluktur. Katılımcıların yeterli zamanının olması ve tüm etkinliklerde aktif olarak katılabilmek için belli bir gelir ve eğitim düzeyine sahip olması neredeyse bir zorunluluk olarak kendisini dayatmaktadır. Ortaya çıkan bu tür kısıtlar sebebi ile aile örgütlenmelerinin daha çok orta sınıf kadınlar/anneler tarafından yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

Diğer yandan tüm aile grupları hayata geçirmiş oldukları faaliyetler ile birlikte toplumsal yapı içerisinde büyük ve önemli bir etki yaratmaya devam etmektedirler. Özellikle de cinsel yönelik ve kimlik gibi ülkemizde mahrem olarak kabul edilen bir alanda ailelerin görünürlük kazanmaları ve çocuklarının hak kayıpları için mücadele etmeleri büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Adak, S. (2014). "Aile Dışında Hayat Var mı? Bir Kapanmanın Ardından", *Başka Bir Aile Mümkün mü?*, (Çev: Barış Yıldırım), Görsel Dizayn Ofset, İstanbul, ss: 164-171.

Bilgin, N. (2014) *Sosyal Bilimlerde İçerik Analiz/ Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Cooper, D., (1988). *Ailenin Ölümü*, (Çev: Güzin Özkan), Kıyı Yayınları, İstanbul.

²¹ Katılımcı 9 ile yapılan görüşme.

²² Katılımcı 17 ile yapılan görüşme.

²³ Katılımcı 3 ile yapılan görüşme.

- Creswell, J.W. (2017). Araştırma Deseni/Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, (Çev Edt: Selçuk Beşir Demir), Eğiten Kitap, Ankara.
- Della Porta D., Keating M., (2019). Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler/Çoğulcu Bir Perspektif, (Çev: Sabri Gürses), Küre Yayınları, İstanbul.
- Duverger, M. (2019). Siyaset Sosyolojisi, (Çev: Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Engels, F. (2015). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,(Çev: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- İş, M. S. (2014). “Aile ve Ebeveynliğe Qureer Yaklaşım: Lezbiyen, Biseksüel, Trans ve Qureer Ebeveynlerin Deneyimleri”. Başka Bir Aile Mümkün mü?, (Çev: Barış Yıldırım), Görsel Dizayn Ofset, İstanbul, ss: 158-164.
- Koyuncuoğlu, T. (2014). “Başka Bir Aile Mümkün (Feminist Politika Deneyimi)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt:111, ss.493-531.
- Mitchell, J. (2021). Kadınlık Durumu, (Çev: Gülseli İnal), Dipnot, İstanbul.
- Moses, J., Knutsen, T. (2020). Bilmenin Yolları/ Toplumsal ve Siyasal Araştırmalarda Rakip Metodolojiler, (Çev: Kıvılcım İlbaşı, Ekrem Berkay Ersöz), Küre Yayınları, İstanbul.
- Offe, C. (1985). “New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics”, Social Research, 52(4), pp: 817-868.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, (Çev Edt.Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Pegem Akademi, Ankara.
- Paxton, P. (2002). “Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship”, American Sociological Review, Vol: 67, pp: 254-277.
- Petö, A. (2014). “İdeal Aile: Algı ve Feminist Tartışmalar”, Başka Bir Aile Mümkün mü?, (Çev: Barış Yıldırım), Görsel Dizayn Ofset, İstanbul, ss: 26-33.
- Saldana, J. (2019). Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı. (Çev: Aysel Tüfekçi Akcan, Süleyman Nihat Şad), Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Somay, B. (2021). “Bozuk Aile” (Hazırlayanlar: Cüneyt Çakırlar, Serkan Delice), Cinsellik Muamması-Türkiye’de Qureer Kültür ve Muhalefet, Metis Yayınları, İstanbul.